

Волі народної дзвін

(Літературно-музична композиція в пам'ять про загиблих під Крутами)

зал прибраний квітами і рушниками, вишитими червоним і чорним кольорами. У центрі сцени — прикрашений калиною і чорними стрічками плакат з датою: **29 січня 1918 року**, а нижче — слова відомої пісні українських січових стрільців:

Ви за свободу гинули без скарги
Серед пожеж і руїн.
Вічна вам пам'ять, вічна вам слава
І наш доземний поклін.

Під плакатом на столі — хліб-сіль і свічки. Біля столу — учень, він тримає національний стяг, перевитий чорною стрічкою.

Лунає траурний дзвін. Звучить фонограма журнаго речитативу-голосіння. Поволі гасне світло.

Голос поза сценою (чоловічий). Історія знає багато жертв в ім'я ідеї, але аналогічної Крутам не було.

У часи хрестових походів відвойовувати Єрусалим ішли охоплені ентузіазмом діти. Вони гинули зі світлою вірою в Царство небесне і вічне життя. Билися до загибуну впевнені у своїй перемозі юнаки Греції та Риму.

А що було у нас, під Крутами? Хто були ті юні завзяті? Чи вірили вони у свої сили? Чого прагнули гімназисти 6, 7, 8-х класів і молоді студенти, що не визнавали війни і смертної кари, засуджували будь-яке насильство, а тим паче — вбивство?

Коли вдарив останній час молоді України, вони — 300 юнаків — пішли проти 13000 більшовиків. Сподівались засипати своїми тілами повинню прорвану гатку. І полягли всі... Чи ж вони не відали, проти кого йшли?

Голос поза сценою (жіночий). У наших предків був звичай у день поминання могили мертвих встеляти квітами і запалювати на них свічки. Тож нехай наш зал сьогодні, 29 січня, стане поминальним храмом. *На сцену виходять троє дівчат і троє хлопців у чорному, дівчата запалюють свічки.*

Перший хлопець. 7 листопада 1917 року Центральна Рада, виконуючи волю українського народу, проголосила Українську Народну Республіку. А вже через три дні, 10 листопада 1917 року, у Петрограді було прийнято рішення послати армійські частини для придушення «контрреволюції» на півдні Росії. До контрреволюції віднесли і Центральну Раду, оскільки вона, на думку Раднаркому, мала буржуазний характер. Про це прямо було сказано у зверненні Раднаркому від 26 листопада 1917 року «До всього населення»: «Буржуазна Центральна Рада Української Республіки, що веде боротьбу проти Українських Рад, допомагає Капедіну стягувати війська на Дон, заважає Радянській владі спрямувати необхідні військові сили по землі братерського українського народу для придушення каледінського заколоту».

Так розпочалася війна Радянської Росії із законною владою в Українській Народній Республіці, а фактично — з незалежністю українського народу.

Другий хлопець. Раднарком оголосив в Україні стан облоги і зобов'язав місцеві революційні гарнізони «діяти з усією рішучістю проти ворогів народу, не чекаючи ніяких вказівок зверху». На виконання наказу Леніна главноверх М.В. Криленко 16 грудня 1917 року видав наказ №80 по армії і флоту про боротьбу з Центральною Радою. Таким чином, в Україні розгорнулися три революційні армії російських радянських військ.

Першою революційною армією командував колишній царський підполковник, лівий есер М.О. Муравйов, який 5 січня 1918 року повідомив з України В.О. Антонову-Овсієнку: «Наказав нещадно вирізати всіх захисників місцевої буржуазії».

Третій хлопець. 17 грудня 1917 року Центральна Рада отримала радіограму від більшовицького Раднаркому з ультимативною вимогою «зректися спроб дезорганізації спільного фронту», «без згоди верховного головнокомандуючого Раднаркому не пропускати жодного війська, що йде в бік Дону й Уралу», «надавати допомогу радянському війську в боротьбі з контрреволюційним повстанням Каледіна», «припинити будь-які спроби роззброювання радянського війська й червоної гвардії в Україні». Великодержавний ультиматум було відхилено. Тоді 30-тисячна більшовицька армія під командуванням Антонова-Овсієнка розпочала проти УНР війну.

Спочатку гучно, а потім стихло лунає пісня «Ой у лузі червона калина».

Перша дівчина. Наприкінці грудня окуповано Харків, Полтаву, Чернігів. 8 січня 1918 року на Чернігівщині боротися проти окупантів вирушила військова школа в кількості 600 чоловік під орудою сотника Носенка. Разом з іншими вона боронила вузол Бахмач — Конотоп. Безперервні бої тривали до 28 січня.

Друга дівчина. А в Києві палицю в колесо національного воза встромляють збільшовизовані робітники військового заводу «Арсенал», піднявши в середині січня заколот проти Центральної Ради. Заколотники були приборкані. Та їм на допомогу поспішило сп'яніле від легких перемог шістдесятитисячне військо

балтійських та чорноморських моряків. З цією навалою справитися не вдалося.

Третя дівчина. Останні дні січня 1918 року. Щоб стримати просування до Києва більшовицьких орд, був наспіх сформований і відправлений поїздом до Бахмача допоміжний курінь студентів — січових стрільців під командуванням сотника Омельченка.

29 січня вдосвіта поїзд із підмогою зупинився на станції Крути, де прибулі зустрілися із залишками гайдамаків, що відступали від станції Макашин. Тут зібралось юнкерів, студентів і гімназистів — 250 чоловік, гайдамаків і вільних козаків — 100, на всіх було три гармати сотника Семена Лощенка.

Дівчата і хлопці в чорному виходять. На сцену підіймаються 6 учнів, стають попарно.

Перший учень читає вірш Богдана-Ігоря Антонича «У січневе свято».

Рік вісімнадцятий — надії і тривоги —
Родився в куряві натхнених, віщих бур.
Не маки — це стяги квітчались на дорогах.
І військо підіймалось на шляхах, мов мур.
Рік вісімнадцятий — тривоги і надії —
Здіймався в сяйві здійснених, прадавніх мрій,
І Київ, місто над містами, знов завів
І війни зустрічав, полки відважні й бій.
Нові бійці, нові поети виступали,
Вночі Грушевського хилилась голова,
Коли складав рядки нових універсалів
І змістом буряним запалював слова.
Такі близькі й далекі,
І найдорожчі, й надуживані найбільш:
Вона — одна і самостійна, правда й воля —
Слова, що палять і п'янять, мов темний хміль.
Горіння літ, що буйним спалахнули палом,
Коротку славу, що дзвеніла по землі,
Згадаймо мовчки й перед тінню днів минулих,
Задумавшись хвилину, чола похилім.

Другий учень.

Сіються, стеляться білі сніги...
Рідна земля мармурова...
Сковують — ріжуть її ланцюги...
Тихше, о, тихше, ні слова...
Наче червоне вино розлилось...
Хтось до вина припадає...
Білі намети... троянди цвітуть...
Казка ніколи нежданна...
Згадуєш, друже: потоки пливуть, —
Ми ж кричимо їм: «Осанна!»...
Друже, ти... плачеш... поглянь, навкруги
Рідна земля мармурова...
Маком цвітуть — червоніють сніги...
Годі, о, годі, ні слова.

(Олександр Олесь. «Сіються, стеляться білі сніги...»).

Третій учень. Заметене снігом поле, а на ньому похашцем окопались юнаки, без штабу, маючи по три набой на душу. Зачорніло здалеку: колонами наступали більшовики. Ворог обійшов лінію оборони з обох боків, і праве крило, де були юнкери, змушене було відступати з боєм до своїх вагонів. Ліве, студентсько-гімназійне (точніше, напівдіти, які ще не тримали в руках зброї) відійшло до станції, що вже була в руках ворога. Юнаки кинулись у свою першу і останню багнетну атаку — і майже всі загинули.

Дівчата і хлопці в національному одязі виконують стрілецьку пісню «Повіяв вітер степовий».

Повіяв вітер степовий,
Трава ся похилила,
Впав в бою січовий стрілець, —
Дівчина зажурилась.
А був то хлопець молодий,
Йому б іще кохати,
Він впав, немов сухий листок,
Повік буде лежати.
Летить ворон з чужих сторін
Та й жалібненько криче:
— Вставай, козаче молодий,
Твоя дівчина плаче.

Заплаче мати не одна,
Заплаче Україна,
Бо не одного козака
Сира земля накрила.

Четвертий учень.

Вони ішли у безвість білих піль, у бій,
Щоб не вернутися або здобути.
І зупинилися на станції малій,
Де написом видніла назва: «Крути».
Не повернулися, упало триста їх,
А ми й донині їх не можемо забути,
Моментом нації, моментом нас усіх
Навіки стала назва — слово *Крути*.
На Аскольда могилі поховали їх,
І хоч народ ще й дотепер закутий,
Та він живе, бо смертю молодих
Він смерть переборов там, де містечко Крути.

(Міра Гармаш. «29.1.1918»).

П'ятий учень.

Супроти хижої навали,
Супроти смерті — в стужу й сніг —
Ось тут вони, ось тут стояли,
І всього жменька — триста їх.
Стихали Києва хорали,
Його заслін — ці юнаки.
Ось тут — редут. Ось тут вмирили,
Приймали кулі і штики.
І пам'яттю не оминати
Останній бій, останній крик,
Ці Фермопіли наші — Крути,
А Берестечко — їх двійник.
Ген визирала мати сина.
Дівчата в'яли на порі.
Лиш червонилася калина
Ще дужче в кожному дворі.
І не уславлені спартанці,
А хлопці з роду відчайдух —
Ці гімназисти, ці повстанці,
Ось тут їх непоборний дух.
І слава їх встає, не вмерши,
Ятрить крізь відстані і час.
Було їх триста. Триста перший —
Іти,
І я,
І кожен з нас.

Шостий учень.

Спом'янімо в пісні славу Кругів —
найсвятіше з наших бойовищ!
Крути! Крути! — смолоскип в майбутнє.
Підіймімо наші душі ввиш!
Крути! Крути! Це за батьківщину
стати муром, шанцем душ і тіл.
Крути! Крути! Мужньо воєдино
прямувати в найсвятішу ціль.
Крути! Крути! Час розплати близько,
вже червоний ворог кари жде.
Крути! Крути! Вічне бойовисько
за майбутній, за світліший день.
Крути! Крути! Мужність і посвята,
вірність, що міцніша понад смерть.
Крути! Крути! Горда і завзята,
кличе пісня і веде вперед.

Перший учень. Двадцять сім із них потрапило в полон. Спочатку вояки «революційної армії» —

колишні царські гвардійці, матроси, московські робітники та звільнені революцією злочинці — над ними по-звірячому познущались, а наступного дня розстріляли, заборонивши селянам їх ховати. Перед розстрілом юнаки заспівали «Ще не вмерла Україна».

Звучить гімн «Ще не вмерла Україна» (сл. П. Чубинського, муз. М. Вербицького).

Другий учень. Сімох поранили, переплутавши зі своїми, більшовики відправили до Харкова лікуватись. Так вони вціліли і потім розповіли про все.

Третій учень. Перемога під Кругами відкрила російському війську шлях до Києва. Перша більшовицька окупація столиці України тривала 3 тижні. Коли армія УНР повернулася, на полі бою було зібрано кілька десятків тіл полеглих і перевезено до Києва. 19 березня їх всенародно поховано в братській могилі на Аскольдовому цвинтарі. На похоронній церемонії виступив з промовою Михайло Грушевський. Він почав її словами античного поета: «Солодко і славно вмерти за Батьківщину». День битви під Кругами — 29 січня — проголошено Днем Скорботи України. Його відзначали в Галичині до 1939 р.

Четвертий учень.

На Аскольдовій могилі
Поховали їх —
Тридцять мучнів-українців,
Славних, молодих...
На Аскольдовій могилі — український цвіт!
По кривавій по дорозі нам іти у світ.
На кого посміла знятись зрадника рука?
Квітне сонце, грає вітер і Дніпро-ріка...
На кого завзявся Каїн? Боже, покарай!
Понад все вони любили свій коханий край.
Вмерли в Новім Заповіті з славою святих —
На Аскольдовій могилі поховали їх.

(Павло Тичина. «Пам'яті тридцяти»).

Пом'янемо героїв, замордованих під Кругами, хвилиною мовчання.

П'ятий учень. На жаль, після окупації Києва більшовиками могила крутянських героїв у 1919 році була зрівняна з землею. Згодом тут було посаджено парк. Зараз на місці, колишньої спільної могили героїв проходить повий асфальтовий шлях, що зветься Парковою вулицею, або, як казали, шляхом Козловського. Будемо вірити, що міська влада докладе зусиль, аби воскресла свята могила, бо вона — наш храм, наш дзвін, що не дасть нам спинитись, не дасть забути.

Шостий учень. Небагато імен тих героїв зберегла нам історія. Це, зокрема, студенти Божко Божинський, Микола Лизогуб, Попович, Володимир Шультін, гімназисти Павло Кольченко, Микола Іванкевич, Липський, Тарнавський, Соколовський. Минуть роки, століття, та пам'ять про юнаків-героїв не згине повік. Вона світитиме не тільки українцям, а всім тим, що готові покласти життя своє в ім'я батьківщини.

Перший учень. Будьте ж певні, дорогі, незабутні герої, — ви не загинули марно. Золотаво-блакитні знамена, які востаннє застигли у ваших очах, коли ви падали на землю, стали державним символом і навіки залишаться для нас найбільшою святиною. Ви житимете віки! Вашим героїзмом пишається незалежна Україна!

Хлопці, які брали участь у святі поминання юнаків-героїв, замордованих під Кругами, скорботно підходять до національного знамена, стають навколішки і цілують його.

Школярі в національних костюмах виконують стрілецьку пісню «Ви за свободу гинули». Під час виконання останнього куплета низько вклоняються.

Ви за свободу гинули без скарги
Серед пожеж і руїн.
Вічна вам пам'ять, вічна вам слава
І наш доземний поклін. *Двічі*
Ви не просили в ворога пощади,
Не пригинали колін.
Вічна вам пам'ять, вічна вам слава
І наш доземний поклін. *Двічі*

Ваші могили, знані і незнані, —
Волі народної дзвін.
Вічна вам пам'ять, вічна вам слава
І наш доземний поклін. *Двічі*